

УДК 343.9:343.35:35.08

**Н.А. КОЛОМІЄЦЬ**

*Надія Андріївна Коломієць, студентка магістра-тури Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

**ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ СТВОРЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ  
СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО АНТИКОРУПЦІЙНОГО СУДУ В УКРАЇНІ  
КРІЗЬ ПРИЗМУ СВІТОВОГО ДОСВІДУ**

За даними соціологічних досліджень, зокрема «Барометра Світової Корупції» (Global Corruption Barometer) від Transparency International та Gallup International Association, найкорумпованішою сферою українці вважають судову владу (66 відсотків). Подібні результати продемонстрували підсумки дослідження, проведеного Українським центром економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова: судову владу українці вважають найбільш корумпованою сферою, а 47 відсотків опитуваних вважають, що у судовій владі корупцією охоплено все. За даними Світового Індексу Правосуддя (World Justice Project – Rule of Law Index) Україна у сфері «відсутність корупції» в судовій системі зайняла 94 місце з 99 проаналізованих країн.

Згідно із судовим індексом, який визначається Європейською бізнес-асоціацією, судова влада дискредитувала себе також в очах бізнес-середовища: за всіма складовими індексу оцінка судочинства в Україні є негативною.

Першим кроком у реформуванні судової влади стало прийняття 8 квітня 2014 р. Закону України «Про відновлення довіри до судової влади в Україні», що сприяв створенню правових передумов для самоочищення судової влади за безпосередньої участі громадськості.

Реформи останніх років в Україні не оминули жодну із гілок влади. Не стали винятком і судові органи. Через низький рівень довіри суспільства до судів загальної юрисдикції, створення Спеціалізованої антикорупційної прокуратури та Національного антикорупційного бюро набрав чинності Закон України «Про вищий антикорупційний суд».

Суспільство покладає неабиякі надії на те, що судовий орган, який має запрацювати, допоможе посилити боротьбу з корупцією. Але чи буде це так? Чи допоможе спеціалізований суд вирішити питання з притягненням до кримінальної відповідальності топ-корупціонерів країни – велике питання.

Досліджувані питання тією або іншою мірою стали предметом наукових пошуків і дискусій для таких учених, як: О.Ю. Бусол, Б.М. Головкін, О.М. Костенко, О.М. Литвинов, Д.С. Машлякевич, О.В. Нестеренко, М.І. Хавронюк, В.І. Шакур, О.Ю. Шостко та ін.

Законом України «Про Вищий антикорупційний суд» у 2018 р. вперше в Україні визначено засади організації та діяльності Вищого антикорупційного суду, спеціальні вимоги до суддів цього суду та гарантії їх діяльності.

Вищий антикорупційний суд є постійно діючим вищим спеціалізованим судом у системі судоустрою України. Завданням Вищого антикорупційного суду є здійснення правосуддя відповідно до визначених законом засад та процедур судочинства з метою захисту особи, суспільства та держави від корупційних і пов'язаних із ними злочинів та судового контролю за досудовим розслідуванням цих злочинів, дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні.

Вищий антикорупційний суд: здійснює правосуддя як суд першої та апеляційної інстанцій у кримінальних провадженнях щодо злочинів, віднесених до його юрисдикції (підсудності) процесуальним законом, а також шляхом здійснення у випадках та порядку, визначених процесуальним законом, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у таких кримінальних провадженнях; аналізує судову статистику, вивчає та узагальнює судову практику у кримінальних провадженнях, віднесених до його підсудності, інформує про результати узагальнення судової практики Верховний Суд та надає йому пропозиції до виснов-

ків щодо проектів законодавчих актів, які стосуються організації та діяльності Вищого антикорупційного суду, спеціальних вимог до суддів цього суду та гарантій їх діяльності, а також оприлюднює їх на своєму офіційному веб-сайті. Територіальна юрисдикція (підсудність) Вищого антикорупційного суду поширюється на всю територію України.

У Законі України «Про Вищий антикорупційний суд» зазначено, що Вищий антикорупційний суд формується протягом 12 місяців з дня набрання чинності цим Законом. Тобто, до моменту початку функціонування суду залишилося півроку, а не вирішеними залишаються ще низка важливих питань.

Найперше, на що звертають увагу юристи, це законність функціонування спеціалізованого антикорупційного суду паралельно з судами першої інстанції. Перевагою такої ситуації є те, що зменшується навантаження на суддів судів загальної юрисдикції, є можливість підвищити професійну спеціалізацію суддів, організувати більш жорсткий їх відбір до спеціалізованого суду тощо.

Проте проблемним залишиться питання щодо апеляційного перегляду рішень Вищого антикорупційного суду. Адже він буде здійснюватися такими ж суддями (мається на увазі їх знання та практичні навички у розгляді справ, пов'язаних з корупцією) Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду. Чи виправданим буде таке поєднання в одному суді двох інстанцій (а саме першої та апеляційної), покаже час<sup>1</sup>.

Разом із тим антикорупційні суди розглядають по суті ті ж справи, що й суди загальної юрисдикції. Справа у тому, що завданням спеціалізованого антикорупційного суду є розгляд справ, пов'язаних з кримінальними правопорушеннями, які підслідні Національному антикорупційному бюро. Відповідно до чинного Кримінально процесуального кодексу України та Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» до підслідності детективів НАБУ належать лише справи щодо окремих категорій суб'єктів, якщо ж такий злочин вчинено чиновниками нижчого рангу – ця справа не підслідна НАБУ, а отже, буде підсудна до звичайних судів.

Кримінальний процесуальний кодекс доповнений ст. 33-1, яка визначає підсудність Вищого антикорупційного суду, у якій зазначено, що Вищому антикорупційному суду підсудні кримінальні провадження стосовно корупційних злочинів, передбачених у примітці ст. 45 Кримінального кодексу України, ст. ст. 206-2, 209, 211, 366-1 ККУ, якщо наявна хоча б одна з умов, передбачених п. 1–3 частини п'ятої ст. 216 Кримінального процесуального кодексу України.

Системний аналіз норми, а також синтаксична побудова речення частини 1 статті 33-1 КПК дозволяє дійти висновку, що положення щодо суб'єктного складу корупційного злочину, справи за якими, визначені приміткою до статті 45 ККУ та підслідні ВАС, слід враховувати у взаємозв'язку<sup>2</sup>.

Також слід зауважити, що оскільки ч. 5 ст. 216 Кримінального процесуального кодексу України встановлює правила підслідності не лише за складом злочину особливої частини КК України, а й за суб'єктами кримінального правопорушення, при цьому частина складів злочинів, передбачених приміткою до ст. 45 КК України, не підслідні НАБУ (наприклад, ст. ст. 308, 312, 320 та інші злочини), тобто ці злочини визнані законодавцем корупційними, але підслідні іншим ніж НАБУ органам досудового розслідування. І як наслідок, не розглядатимуться Вищим антикорупційним судом.

Спірним залишається питання й про те, що підслідність та підсудність корупційних злочинів залежить від застосування критерію, визначеного пунктом другим ч. 5 ст. 216 КПК України, щодо розміру предмета злочину або завданої злочином шкоди (розмір предмета злочину або завданої ним шкоди в п'ятсот і більше разів перевищує розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленої законом на час вчинення злочину). Таким чином антикорупційний суд «втрачатиме» ще низку корупційних справ.

Крім того, правознавці, зокрема С. Алексєєв звертають увагу на те, що створюючи суд виключно під НАБУ та САП ми створимо суб'єктну підслідність і такий суд буде пов'язаний з суб'єктом розслідування, що природно створить тісні зв'язки між звинуваченням (НАБУ та САП) та судом. Вже з самого початку ВАС буде налаштований на звинувачення і порушиться змагальність судового процесу, за яким і звинувачення, і захист повинні мати рівні права. Подібна односторонність суду може призвести до порушення конституційного права на захист та нових гучних позовів до ЄСПЛ проти України<sup>3</sup>.

Тож є велика вірогідність того, що ст. ст. 33-1 та 216 КПК України створюватимуть велику кількість правових колізій щодо визначення підслідності. І над вирішенням цієї проблеми законодавцеві час працювати вже зараз, адже Вищий антикорупційний суд запрацює вже зовсім скоро.

Наступне, на що треба звернути увагу – територіальність розгляду клопотань слідчими суддями Вищого антикорупційного суду. Справа у тому, що юрисдикція суду поширюватиметься на всю територію України, в той час як територіальні управління Національного антикорупційного бюро, що виконують функцію досудового розслідування у регіонах, створені вже у трьох областях. Обмежені строки подання та розгляду таких клопотань і віддаленість територіальних управлінь Національного антикорупційного бюро можуть неабияк ускладнити процедуру розслідування корупційних злочинів.

Та якщо для усунення всіх вищезгаданих прогалин у законодавстві та перешкод у створенні і подальшому функціонуванні антикорупційного суду достатньо попрацювати законодавцеві, то вирішення найгострішої проблеми – ефективності таких судів взагалі важко покласти конкретно на якийсь орган. Адже подібні до Вищого антикорупційного суду установи функціонують у деяких державах вже досить давно, але не завжди приносять бажані результати.

Найбільш розвинені країни взагалі відмовилися від ідеї створення спеціалізованих антикорупційних судів. Наприклад, у США абсолютно всі суди вважаються антикорупційними, що по своїй суті є логічним.

Таку ж думку підтримують і вітчизняні науковці. Зокрема, А. Осадча зазначає, що суспільство висловлює свою думку з приводу відсутності доцільності створення антикорупційного суду, оскільки кількісні показники справ, що будуть підсудні антикорупційному суду, наразі свідчать про відсутність необхідності його створення. Одна з основних думок, що звучить на тему створення Вищого антикорупційного суду, стосується того, що суспільство бажає, щоб усі суди в країні були некорумпованими, працювали швидко, ефективно та об'єктивно<sup>4</sup>.

Що ж до інших країн, то сьогодні у світі існує близько 20 держав, у яких діють подібні структури. На даний час спеціалізовані антикорупційні суди створені і функціонують у Філіппінах (1979 р.), Пакистані (1999 р.), Індонезії і Непалі (2002 р.), Кенії (2003 р.), Бангладеші (2004 р.), Бурунді (2006 р.), Хорватії і Уганді (2008 р.), Словаччині (2009 р.), Афганістані і Палестині (2010 р.), Камеруні і Малайзії (2011 р.), Болгарії і Сенегалі (2012 р.), Ботсвані (2013 р.), Мексиці (2015 р.), Танзанії і Таїланді (2016 р.). Як бачимо, такі суди створюються переважно у корумпованих країнах Азії та Африки (Філіппіни, Кенія, Бангладеш, Малайзія, Непал, Індонезія, Камерун, Афганістан, Уганда та ін.) і майже не зустрічаються у європейських країнах (виключеннями є Хорватія, Словаччина та Болгарія)<sup>5</sup>.

Найбільш поширеною мотивацією створення спеціалізованих антикорупційних судів є бажання підвищити ефективність судової системи при вирішенні справ про корупцію. Невідкладність боротьби з корупцією означає, що значні затримки в розгляді справ про корупцію є дуже проблемними, особливо через те, що такі затримки загрожують підірвати впевненість громадськості у відданості уряду боротися з корупцією та його спроможності робити це ефективно.

Наступною мотивацією створення спеціалізованих антикорупційних судів є забезпечення того, щоб справи про корупцію розглядалися безстороннім і незалежним судом, вільним від корупції та неналежного впливу політиків або інших впливових діячів, наскільки це можливо.

Однією із переваг створення спеціалізованого антикорупційного суду є також бажання створити судовий орган із більшою компетентністю. Багато справ про корупцію, особливо тих, в яких залучені складні фінансові операції або ретельно продумані схеми, можуть бути складнішими, ніж пересічні справи, які знаходяться на розгляді багатьох суддів звичайних судів.

У світі існує чотири моделі антикорупційних судів: одноособний суддя (судді призначаються або уповноважуються бути суддями з розгляду справ про корупцію у загальних місцевих судах; зазвичай процес оскарження рішень залишається той самий – Бангладеш, Кенія); суд першої інстанції (спеціалізований антикорупційний суд має первісну юрисдикцію над справами про корупцію, а апеляційні скарги розглядаються у верховному суді – Бурунді, Камерун, Хорватія, Непал, Пакистан, Сенегал, Словаччина); суд змішаного типу (антикорупційний суд може функціонувати як суд першої інстанції при розгляді деяких (більш важливих) справ про корупцію і як апеляційний суд при розгляді інших справ, які розглядаються в першій інстанції загальними місцевими судами. Апеляційні скарги на рішення антикорупційного суду надходять до верховного суду – Ботсвана, Філіппіни, Уганда); універсальний паралельний суд (система антикорупційних судів включає як суди першої інстанції, так і апеляційні суди – Афганістан, Болгарія, Індонезія, Малайзія)<sup>6</sup>.

Однак за роки існування антикорупційних судів, ситуація, якщо брати до уваги «Всесвітній рейтинг корупції», який щорічно складається Transparency International, у окремих країнах радикально не змінилася. Це все по суті доводить, що темпи зростання чи зменшення корупції прямо не залежать від того, яким саме судом розглядатиметься корупційна справа, а перебувають у прямому зв'язку між економічною ситуацією у державі та суспільною свідомістю.

Слід додати також і те, що антикорупційних судів у «чистому» вигляді не існує в жодній європейській державі. Як у Хорватії та Словаччині, так і в Болгарії на них покладається розгляд ще деяких категорій справ. Зокрема, щодо організованої злочинності, торгівлі людьми, тероризму тощо.

Відомим є і той факт, що антикорупційні суди часто мають більш символічне значення, аніж практичне. Часто подібні органи створюються для того, аби показати суспільству розрив з минулою судовою системою та своєрідний відхід від «старого режиму». В Європі для них будують навіть нові будівлі, аби новостворений судівський корпус ніяк не асоціювався з минулими часами. З цієї ж причини практикують набір суддів до антикорупційних судів зовсім інакшою процедурою, ніж до судів загальної юрисдикції. Розповсюдженим є досвід набору суддів *ad hoc* з числа науковців, які, виконавши судові повноваження, повертаються до попередньої роботи. З огляду на те, що в Україні, якщо не буде внесено змін до законодавства, Вищий антикорупційний суд розглядатиме досить невелику кількість справ, можливо було б перейняти таку практику. Це певною мірою допомогло б зменшити навантаження на бюджет країни і дало б змогу залучити до розгляду справ висококваліфікованих спеціалістів.

Нерідко спеціалізовані судові установи зустрічаються також з тими ж проблемами, що й суди загальної юрисдикції. Для прикладу антикорупційний суд Палестини називають судом «конвеєрного правосуддя», бо навіть складні й великі за обсягом корупційні справи судді вимушені розглядати у десятиденний термін. У філіппінському суді іноді, навпаки, справи, що мають бути розглянуті упродовж трьох місяців, розглядались десятиліттями. Також всесвітньо відомою є історія про те, як у Філіппінах Верховний суд відсторонив суддю антикорупційного суду від здійснення правосуддя через те, що останній виявився причетним до корупційного злочину. Хотілося б, щоб в Україні подібний досвід не повторився.

Тож з огляду на світовий досвід ситуація, що склалася навколо Антикорупційних судів, є неоднозначною. Зневіра у ефективності судів загальної юрисдикції змусила велику кількість країн, зокрема й Україну,

створити антикорупційні суди. Але підсумовуючи слід підкреслити, що антикорупційними за своєю сутністю мають бути абсолютно всі суди у державі, а судді – чесними та добропорядними.

На сьогодні майже неможливо однозначно бути за чи проти створення Вищого антикорупційного суду. Так чи інакше, закон про нього вже ухвалено, а результати його роботи ми зможемо побачити лише згодом.

Проте створення та функціонування спеціалізованого антикорупційного суду, особливо у поєднанні з існуючими нині прогалинами й неточностями у законодавстві, може значно порушити баланс існуючої нині судової системи.

Головним залишається питання про те, чи не буде цей орган боротися з корупцією лише декларативно і «на папері». Чи не стане він об'єктивно не затребуваним органом? Чи не повторить Україна негативний досвід інших країн? І щоб відповідь на це питання була негативною, вищий законодавчий орган нашої держави має докласти максимум зусиль, аби створити всі умови задля того, аби Вищий антикорупційний суд міг ефективно виконувати всі покладені на нього завдання.

Зростання антикорупційного потенціалу суспільства, формування психологічної установки у населення щодо несприйняття корупції як способу вирішення проблеми, роз'яснення найбільш важливих антикорупційних заходів, спрямованих на подолання пасивності суспільства щодо протидії корупції, залучення широких верств населення до активної участі в антикорупційній діяльності і проведення інформаційних кампаній є нагальним завданням на сучасному етапі розвитку українського суспільства<sup>7</sup>.

<sup>1</sup> Гурська А. Вищий антикорупційний суд: від «А» до «Я» / А. Гурська // Юридична газета. – 2018. – № 29/30 (10 липня). – С. 24–25.

<sup>2</sup> Рафальська І. Деякі аспекти Закону України «Про Вищий антикорупційний суд». Роздуми вголос / І. Рафальська // Юридичний вісник України. – 2018. – № 24 (15–21 червня). – С. 5.

<sup>3</sup> Алексеев С. Міжнародні стандарти правосуддя та Антикорупційний суд / С. Алексеев // Юридичний вісник України. – 2018. – № 10/11 (9–22 березня). – С. 8.

<sup>4</sup> Осадча А. Вищий антикорупційний суд: варто чи ні? / А. Осадча // Юридична газета. – 2017. – № 40 (3 жовтня). – С. 20–21.

<sup>5</sup> Метью К. Стівенсон, Софі А. Шютте. Спеціалізовані антикорупційні суди. Порівняльна картографія. – Вип. У4. – Лютий 2017, № 5: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.u4.no/publications/specialised-anti-corruption-courts-a-comparative-mapping-ukranian.pdf>

<sup>6</sup> Матеріали експертного обговорення «Спеціалізований антикорупційний суд: найкращі світові практики та перспективи створення в Україні» // Програма «Нове правосуддя», ОБСЄ. – 2017. – 31 с.

<sup>7</sup> Сметаніна Н.В. Небезпечні наслідки корупції для особи, держави та суспільства / Н.В. Сметаніна // Право і суспільство. – 2017. – № 4. – Ч. 2. – С. 162–165.

### Резюме

**Коломіць Н.А. Проблемні питання створення та функціонування спеціалізованого антикорупційного суду в Україні крізь призму світового досвіду.**

У статті досліджено проблемні питання створення Вищого антикорупційного суду в Україні та шляхи їх виправлення. Висвітлено актуальність проблеми функціонування антикорупційних судових установ у світі, передумови їх створення та наслідки роботи.

**Ключові слова:** антикорупційний суд, корупція, підсудність справ, територіальність розгляду, спеціалізація.

### Резюме

**Коломіц Н.А. Проблемные вопросы создания и функционирования специализированного антикоррупционного суда в Украине через призму мирового опыта.**

В статье исследованы проблемные вопросы создания Высшего антикоррупционного суда в Украине и пути их исправления. Освещены актуальность проблемы функционирования антикоррупционных судебных учреждений в мире, предпосылки их создания и последствия работы.

**Ключевые слова:** антикоррупционный суд, коррупция, подсудность дел, территориальность рассмотрения, специализация.

### Summary

**Kolomiets N. Problematic issues of the creation and functioning of a specialized anti-corruption court in Ukraine through the prism of world experience.**

The article deals with the problematic issues of the creation of the Higher Anti-Corruption Court in Ukraine and the ways of their correction. The actuality of the problem of the functioning of anti-corruption judicial institutions in the world, the preconditions for their creation and the consequences of work are highlighted.

**Key words:** anticorruption court, corruption, jurisdiction, territoriality of consideration, specialization.